

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

ГЛАДІЙ СТЕПАН ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 347.99

ЛЕГІТИМНІСТЬ СУДОВОЇ ВЛАДИ

12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2015

Дисертація є рукописом.

Робота виконана на кафедрі організації судових та правоохоронних органів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник кандидат юридичних наук, професор
Марочкін Іван Єгорович,
Національний юридичний університет імені
Ярослава Мудрого, завідувач кафедри
організації судових та правоохоронних
органів, член-кореспондент Національної
академії правових наук України

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
Прилуцький Сергій Валентинович,
Київський національний університет імені
Т.Г. Шевченка, професор кафедри правосуддя;

кандидат юридичних наук, доцент
Іваницький Сергій Олександрович,
Луганський державний університет внутрішніх
справ імені Е.О.Дідоренка, доцент кафедри
кримінального процесу.

Захист відбудеться 25 травня 2015 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.03 в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого (61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70).

Автореферат розіслано 23 квітня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. П. Матюхіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сьогодні в Україні є очевидним існування системних проблем у відносинах державної влади й суспільства, які протягом останніх років призвели до надзвичайного зниження рівня довіри людей до судової влади. Набула загрозливого характеру практика прийняття суддями відверто протиправних, неправосудних рішень, що прямо порушують конституційні права і свободи громадян. Ці висновки підтверджуються зростанням кількості рішень Європейського суду з прав людини, якими встановлено порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Надзвичайно актуальною проблемою судової влади в Україні є всеохоплююча корупція, що набула поширення на всіх етапах здійснення правосуддя. Усе це зумовлює нагальну потребу запровадження системних заходів, спрямованих на відновлення довіри до судової влади, підвищення її легітимності. Цілком очевидно, що їх успішність значною мірою залежатиме від їх комплексності й наукової обґрунтованості. Саме цим пояснюється обрання тематики цього дисертаційного дослідження.

Теоретичні висновки дисертації ґрунтуються на наукових працях фахівців у галузі юридичного, політичного й соціально-філософського пізнання, причетних до формування загальної теорії легітимності державної влади. Науково-теоретичним фундаментом дисертаційного дослідження послужили наукові роботи:

– сучасних вітчизняних правознавців: Ю. Барабаша, В. Бринцева, В. Городовенка, Р.Гринюка, В. Долежана, В. Журавського, А.Зайця, С. Іваницького, В. Ковальчука, М. Козюбри, А. Колодія, М. Костецького, В. Копейчікова, С. Максимова, І. Марочкіна, Л. Москвич, І. Назарова, В. Нора, О. Овсяннікової, О. Овчаренко, М. Орзіха, О. Петришина, В. Погорілка, Ю. Полянського, С. Прилуцького, П. Рабіновича, О. Свиди, В. Сердюка, О.Скрипнюка, В. Сіренка, А. Селіванова, Ю. Тодики, С. Шевчука, М. Цвіка, В. Цветкова, І. Юревич та ін.;

– російських учених: О. Абросимової, С. Алексеева, В. Бачиніна, Л. Воскобитової, М. Колоколова, В. Корельського, Р. Лівшица, О. Лейста, О. Мартишина, В. Нерсисянца, А. Полякова, В. Перевалова, В. Топорніна, В. Страшуна, В. Четверніна, В. Чиркіна, Ю. Юдіна та ін.

– таких представників західноєвропейської й американської науки, як Х. Арентт, Е. Арато, Р. Арон, П. Бурдьє, І. Берлін, М. Вебер, Р. Даль, Р. Дарендорф, Д. Кін, Дж. Коен, Н. Луман, Р.-Д. Патнем, Г. Радбрух, Д. Сартрі, Ч. Тейлор, С. Хантігтон, Х. Харт, М. Фуко, Л. Штраус та ін.

Разом із тим, попри значну теоретичну розробленість указаними науковцями теорії легітимності державної влади, питання легітимності її

окремої гілки – судової влади – досі не було предметом окремого наукового дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження безпосередньо пов'язано з тематикою науково-дослідних робіт кафедри організації судових та правоохоронних органів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого і виконано в рамках державної цільової комплексної програми «Судова влада: проблеми організації та діяльності» (номер державної реєстрації 0111U000957). Тема дисертації затверджена вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 1 від 07.09.2012 р.).

Мета й завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи – розробити концептуальні положення, що визначають поняття й сутність легітимності судової влади, механізми її легітимації, на цій підставі виокремити основні делегітимаційні чинники й запропонувати засоби підвищення легітимності судової влади в Україні. Відповідно до вказаної мети були поставлені й вирішені такі завдання:

- установити ступінь теоретичної розробленості у вітчизняній і зарубіжній правовій і політологічній науковій літературі концептуальних положень, що стосуються поняття, сутності, структури і змісту легітимності державної влади, а також обґрунтувати доцільність запозичення основних положень теорії легітимності державної влади при формулюванні концептуальних засад легітимності влади судової;

- сформулювати поняття і зміст легітимності судової влади, її основні ознаки і функції;

- назвати основні моделі легітимності й на цій підставі виявити основні типи легітимації судової влади;

- визначити механізми, засоби, ресурси й цілі легітимації судової влади;

- встановити чинники легітимації судової влади, розкрити їх зміст і механізм дії;

- розкрити роль держави, суспільства й судової влади в механізмі легітимації останньої;

- виокремити основні чинники делегітимації судової влади й запропонувати шляхи їх подолання.

Об'єктом дослідження виступають суспільно-правові відносини, що виникають у процесі функціонування судової влади і впливають на показник її легітимності.

Предметом дослідження є легітимність судової влади.

Методи дослідження. Методологічним підґрунтям дисертаційної

роботи послужили положення теорії пізнання, загальної теорії судової влади й теорії державного управління. Під час дослідження було використано систему наукових методів: формально-логічний – для визначення таких понять, як «легітимність», «легітимація», «механізм легітимації», «делегітимаційні чинники» та ін.; історичний і порівняльно-правовий – для аналізу національного і світового законодавства та практики щодо організації й функціонування судової влади. Системно-структурний дозволив узагальнити нормативну базу, наукову літературу й судову практику за темою дисертації. Задіяні також методи індукційного й дедукційного аналізу, синтезу, аналогії, звернення до яких зумовлено специфікою й характером цієї наукової роботи. Усі методи наукового пізнання застосовувалися комплексно, що забезпечило її переконливість, достовірність отриманих результатів і успішність у досягненні поставленої мети.

Емпіричний фундамент дослідження становлять: (а) результати опитувань національними соціологічними службами й організаціями стосовно рівня довіри громадян до судової влади й задоволеності роботою суду; (б) результати моніторингового звіту щодо стану корупції в Україні; (в) узагальнення міжнародних стандартів у сфері організації і функціонування судової влади.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першим в Україні комплексним дослідженням теорії легітимності судової влади та сучасних проблем легітимації судової влади в Україні. Наукова новизна одержаних результатів виявляється в нижченаведених теоретичних положеннях і висновках дисертації, що виносяться на захист.

Уперше:

– наведено авторську дефініцію поняття “легітимність судової влади”: це рівень раціонально-правового обґрунтування й морально-психологічного сприйняття судової влади громадянами, їх згода й готовність їй підпорядковуватись, визнання її права впливати на соціально-правові процеси;

– сформульовано сутність легітимності судової влади як результату певного консенсусу: з одного боку, суспільство визнає її правомочність вирішувати правові конфлікти і виносити обов’язкові для виконання членами суспільства судові рішення, а з другого – вона гарантує умови для легального способу захисту прав і свобод людини, а за необхідності використовувати механізми державного примусу для забезпечення такого захисту або поновлення порушеного права людини;

– встановлено такі ознаки легітимності судової влади: (а)

стабільність її інституційної форми й системи її органів; (б) успішність функціонування судової влади (її ефективність); (в) універсальність її юрисдикції; (г) добровільне виконання судових рішень (мінімізація застосування механізмів державного примусу); (д) визнання вітчизняних інститутів судової влади світовою спільнотою тощо.

– окреслено функції легітимності судової влади, до яких віднесено забезпечення (а) згоди більшості членів соціуму з політикою судової влади, (б) довіра до неї, (в) пояснення й доведеність доцільності функціонування судової влади (її інститутів, механізмів, рішень тощо), (г) виправдання існування судової влади, (д) підкорення судовим рішенням, (е) участі суспільства в організації й діяльності судової влади, (є) її впливу на зміст суспільно-правових відносин, (ж) авторитету судової влади як виду влади державної;

– визначено механізм легітимації судової влади як сукупності процедур і засобів, суть якого полягає у підтвердженні спроможності цієї влади впливати на суспільно-правові відносини;

– сформульовано цілі легітимації судової влади, які залежно від реалізованих при цьому інтересів, поділяються на об'єктивні й суб'єктивні. До об'єктивних належать ті, що орієнтовані на забезпечення стабільності й ефективності функціонування всієї системи органів судової влади; до суб'єктивних – спрямовані на легітимацію конкретних інститутів судової влади – суду, суддів, органів самоорганізації судової влади;

– визначено ресурси легітимації судової влади, які в залежності від похідного суб'єкта, поділяються на зовнішні та внутрішні. До перших відносяться інструменти (засоби) держави й соціуму, до других – інструменти (засоби) самої судової влади;

– розкрито основні делегітимиційні чинники, властиві сучасній судовій владі в Україні, до яких віднесено, зокрема, корупцію й неефективний соціальний контроль.

Удосконалено положення щодо:

– розмежування понять «легітимність судової влади», «легальність судової влади», «довіра до судової влади», «авторитет судової влади»;

– специфіки легітимності судової влади, суть якої полягає в тому, що, на відміну від інших гілок влади, народ, як єдине джерело влади в Україні, усунений від легітимації однієї з гілок державної влади. Легітимація судової влади народом здійснюється опосередковано – через Президента та народних депутатів України;

– системи засобів держави в легітимації судової влади шляхом: (а) установлення сфери юрисдикції останньої, (б) належного забезпечення

функціонування судової влади, (в) державних гарантії виконання судових рішень;

– системи наявних у суспільства засобів легітимації судової влади за допомогою його залучення до процесів (а) формування суддівського корпусу; (б) здійснення судочинства; (в) контролю за якістю судових рішень;

– власних засобів судової влади в легітимаційному процесі: (а) організаційні – забезпечувальні механізми ефективної реалізації права громадян на справедливий суд і (б) процесуальні – механізми забезпечення постановлення справедливих судових рішень;

– необхідності системного суспільного контролю за професійною відповідністю суддів: зокрема, він повинен діяти як на стадії добору кандидатів на суддівську посаду, так і в процесі діяльності призначених суддів, але за умови додержання основних гарантій функціонування судової влади – самостійності й незалежності.

Набули подальшого розвитку науково-теоретичні положення щодо:

– шляхів легітимації судової влади, зокрема: (а) традиційний, пов'язаний з усталеним сприйняттям необхідності функціонування її інститутів, призначенням яких є вирішення суспільно-правових конфліктів; (б) соціальний, сутність якого полягає в цілеспрямованому формуванні в суспільній свідомості довіри до цих інститутів як до цивілізованого способу розв'язання правових конфліктів; (в) правовий, що спирається на раціонально-правову характеристику організації й діяльності інститутів державної судової влади;

– запровадження антикорупційних стандартів у судовій діяльності як єдиних для всієї сфери правового регулювання судово-правових відносин гарантій, обмежень і заборон, що забезпечують попередження або зменшення впливу корупції на функціонування судової влади.

Практичне значення одержаних результатів. Результати наукового обґрунтування сутності легітимності судової влади й розкриття змісту механізму її легітимації, викладені в дисертації, можуть бути використані:

– у науково-дослідницькій роботі – для подальшого опрацювання положень теорії судової влади загалом та її легітимності, зокрема, механізмів її легітимації, а також для вдосконалення відповідних напрацювань щодо підвищення легітимності державної влади й ефективності державного управління;

– у законотворчій діяльності – при розробленні концептуальних документів і нормативно-правових актів, призначених для вирішення

системних проблем делегітимації судової влади в Україні;

– у *правозастосовній діяльності* – як рекомендації, спрямовані на вдосконалення й оптимізацію механізмів легітимації судової влади в українському суспільстві;

– у *навчальному процесі* – як матеріали для підготовки відповідних розділів підручників і навчальних посібників з курсів «Організація судових та правоохоронних органів», «Судове адміністрування», «Судове право» й «Організація роботи суду», а також у навчальному процесі вищих юридичних навчальних закладів України при читанні лекцій і проведенні практичних занять.

Апробація результатів дисертації. Дисертаційне дослідження виконано на кафедрі організації судових та правоохоронних органів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, обговорено на її засіданнях, схвалено нею й рекомендовано до захисту. Основні положення роботи висвітлювалися на міжнародних науково-практичних конференціях: «Правова система України в умовах державних реформаційних процесів сьогодення» (м. Херсон, 26-27 жовтня 2012 р.); «Актуальні проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства й удосконалення діяльності судових і правоохоронних органів України» (м. Луганськ, 20 квітня 2012 р.); «Современные проблемы судостройства и организации судебной деятельности в Российской Федерации» (м. Екатеринбург, 12-13 квітня 2012 р.); «Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України» (м. Львів, 18-19 січня 2013 р.), а також на науково-практичному семінарі «Правові та інституційні механізми протидії корупційним правопорушенням» (м. Харків, 20 квітня 2012 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення й висновки, сформульовані в дисертації, викладені у 6-ти наукових статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України, одна з яких опублікована у періодичному виданні іноземної держави, а також у тезах 5-ти наукових доповідей на вказаних конференціях і семінарі.

Структура й обсяг дисертації. Структура дисертації, зумовлена метою і предметом дослідження, складається із вступу, 3-х розділів, які охоплюють 9 підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації складає 207 сторінок, з яких основний текст становить 184 сторінки. Список використаних джерел охоплює 216 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, характеризується ступінь її наукового розроблення і зв'язок з науковими планами і програмами, визначаються мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження, окреслюються його методологічні, теоретичні, емпіричні й нормативні підвалини, формулюється наукова новизна, розкривається теоретичне і практичне значення його результатів; наводяться дані про апробацію основних положень дисертації.

Розділ 1 «Методологічні засади дослідження природи легітимності судової влади» складається з 3-х підрозділів.

У *підрозділі 1.1. «Легітимність: поняття та зміст»* звертається увага на те, що основним концептом вивчення легітимності судової влади є визначення самого поняття “легітимність”, його змісту й сутнісних ознак. Констатується, що легітимність і влада взаємопов'язані як причина й наслідок. На підставі аналізу напрацювань фахівців в галузі державного управління, політології, філософії, соціології та права формулюється узагальнене поняття легітимності як складного соціально-правового інституту, що охоплює такі елементи, як легальність, справедливість і доцільність влади, добровільна згода громадян на її визнання й підкорення її владним наказам. Доводиться, що в умовах поліоб'єктності легітимності (наприклад, легітимність джерела влади, процесу організації інститутів та органів влади, повноважень, форм і методів діяльності та ін.), системооб'єднуючим чинником виступають спільні ознаки й функції легітимності. На підставі проведеного дослідження сутності легітимності формулюються основні концепти легітимності: (а) наявність влади як соціального інституту; (б) визначення легітимності конкретними інститутами, формами, процедурами формування органів влади; (в) персоніфікація влади конкретними її носіями (окремими особистостями чи окремими органами), легітимність яких визначається способом набуття свого статусу; (г) визначення рівня легітимності характером функціонування влади, її політикою.

У *підрозділі 1.2. «Легітимність як властивість судової влади»* автор виходить з того, що легітимність є властивістю, що іманентно притаманна владі, тому справедливою є теза про її притаманність і владі судовій, але з певними змістовними особливостями. На підставі ґрунтовного аналізу теоретичних джерел, констатується, що досі науковцями однозначно не встановлено, як така властивість влади як легітимність, виявляє себе в характеристиці сутності судової влади.

Доводиться доцільність виокремлення внутрішнього і зовнішнього аспекту змістовної характеристики легітимності судової влади. Першій пов'язується з необхідністю врахування при характеристиці судової влади моральних критеріїв – поведінки, цілей учасників судочинства. Другий – розкривається через визнання правомірності діяльності національного суду міжнародними судовими і навіть квазисудовими органами. Виокремлено 3 способи набуття легітимності судовою владою: традиційний, соціальний і правовий. Традиційна легітимність судової влади пов'язана безпосередньо з місцем суду в системі державних інститутів, що склалась у певному суспільстві, з його авторитетом серед інших органів влади. Соціальна легітимність судової влади пов'язана з рівнем сприйняття суспільством інститутів судової влади, її механізмів розв'язання правових конфліктів, правильності судових рішень тощо, тобто із суспільною довірою. А правова легітимність судової влади спирається на раціонально-правову характеристику організації й функціонування інститутів судової влади.

У підрозділі 1.3. «Легітимність судової влади: змістовна характеристика» автор доводить, що легітимність судової влади є результатом певного консенсусу: з одного боку, суспільство визнає правомочність цієї влади вирішувати правові конфлікти й виносити обов'язкові для виконання його членами судових рішень, а з другого – судова влада гарантує умови для легального способу захисту прав та свобод людини, а за необхідності – використати механізм державного примусу для забезпечення захисту або поновлення порушеного права. На підставі цього робиться висновок, що теоретична конструкція «легітимність судової влади» має включати не тільки раціонально-правову оцінку останньої суб'єктами процесу й суспільством у цілому, а й їх емоційне ставлення до влади; іншими словами, має бути індикатором морально-психологічного сприйняття судової влади громадянами, визнання її права впливати на соціально-правові процеси, згоди й готовності їй підпорядковуватись. Виокремленні та охарактеризовані змістовні елементи легітимності судової влади: легальність, справедливість і доцільність останньої, добровільна згода громадян на її визнання й підкорення її владним наказам. Названо ознаки та функції легітимності судової влади.

Розділ 2 «Механізми легітимації судової влади» охоплює 3 підрозділи.

У підрозділі 2.1. «Поняття та змістовні елементи легітимації судової влади» констатується, що до легітимності судової влади як стану призводить певний процес – легітимація, тобто шлях, який підтверджує

відповідність цієї влади ознакам легітимності. Процес легітимації судової влади є доволі складним, але підлягаючим певній алгоритмізації. На підставі узагальнення загальнотеоретичних досліджень теоретиків державної влади в яких здійснювався аналіз процесу легітимації, виокремлено та проаналізовані в контексті судової влади такі ключові елементи зазначеного процесу, як суб'єкт легітимації, його об'єкт, засоби й методи, ресурси й виконавці. Суб'єкт легітимації – це та заінтересована сила, якою ініціюється цей процес і якою, як правило, є носій влади. Виходячи із двоїстої природи судової влади (з одного боку, це гілка державної влади, з другого – самостійний і незалежний інститут з виключною компетенцією) суб'єктом її легітимації може виступати як держава, так і безпосередні носії судової влади – суди й судді. Об'єктами легітимації виступають: (а) мета, яку належить досягнути в результаті цього процесу; (б) інститути легітимності, що мають бути створені; (в) механізми функціонування легітимності; (г) забезпечувальні форми легітимності. Залежно від реалізованих при цьому інтересів, цілі легітимації поділяються на об'єктивні й суб'єктивні. Перші – це цілі досягнення визнання судової влади більшістю суспільства, а другі – це цілі виправдання тієї чи іншої судової діяльності, конкретних рішень судової влади, позиції щодо тих чи інших питань. Характер цілей легітимації визначає вибір її засобів. Останні, у свою чергу, поділяються на ідеологічні й матеріальні. Ресурси легітимації судової влади (в силу її природи) можуть бути зовнішні і внутрішні. До перших відносять інструменти (потенціал) держави й соціуму, до других – інструменти (потенціал) самої судової влади. Цілі, засоби та ресурси визначають вибір виконавців, які повинні відповідати поставленим цілям, володіти необхідним набором засобів, спиратися на наявні ресурси. Виконавцями можуть бути державні й недержавні органи, органи судової влади, суспільні організації, громадські групи та ін.

Суб'єкт легітимації, його об'єкт, засоби й методи, ресурси й виконавці у своїй єдності утворюють чинники легітимації. Залежно від суб'єкта зазначені чинники можна поділити на 2 групи: (а) зовнішні, за яких суб'єктом легітимації виступають держава й суспільство, і (б) внутрішні, де суб'єктом легітимації є судова влада.

У підрозділі 2.2. «Зовнішні чинники легітимації судової влади», який містить 2 пункти, наголошується, що судова влада є складним феноменом, що поєднує в собі ознаки публічної (державної) влади й суспільно-правового інституту. Судово-владні відносини є складними, багатоаспектними відносинами між державою, суспільством і судовою владою. Це означає, що саме держава й суспільство можуть розглядатися

як суб'єкти легітимації судової влади, кожен з яких застосовує наявні в нього специфічні ресурси, доступні методи, використовуючи конкретні засоби й залучаючи відповідних виконавців, що у своїй сукупності утворюють зміст зовнішніх механізмів легітимації судової влади.

Пункт 2.2.1. «Держава як суб'єкт легітимації судової влади» присвячено ґрунтовному аналізу ресурсів та інструментів засобів держави щодо легітимації судової влади, до яких, зокрема, віднесено: (а) окреслення сфери юрисдикції судової влади, (б) належне забезпечення її функціонування і (в) державні гарантії виконання судових рішень.

У пункті 2.2.2. «Суспільство як суб'єкт легітимації судової влади» наголошується, що незважаючи на конституційну засаду – джерелом державної (а отже і судової) влади є народ, судова влада, на відміну від законодавчої й виконавчої, найбільше відмежована від суспільства: (а) суспільство безпосередньо не бере участі у формуванні суддівського корпусу – легітимація носіїв судової влади відбувається опосередковано – через суб'єктів, обраних суспільством, тобто через народних депутатів і Президента; (б) доступ до статусу носія судової влади є обмеженим (щонайменше віковим та освітнім цензом); (в) суспільство не є учасником формування політики судової влади, не може вплинути на зміст судового рішення, оскільки діють гарантії незалежності суддів, недопустимість впливу на суддю, його підкорення тільки закону тощо. Ураховуючи специфіку судової влади, автором виокремлено та детально проаналізовано основні форми участі суспільства у процесі її легітимації, зокрема такі: (а) участь у процедурі формування суддівського корпусу, (б) участь у здійсненні судочинства і (в) суспільний контроль за якістю судових рішень.

У підрозділі 2.3. «Внутрішні чинники легітимації судової влади» акцентується увага на тому, що судова влада є заінтересованим суб'єктом своєї легітимності, оскільки останнє серед іншого є показником її ефективності. Фактично легітимність виступає показником її спроможності бути суб'єктом судово-правових відносин. Як висновок – для підтримання своєї легітимності судова влада має використовувати власні легітимаційні ресурси. Основна мета судової влади як суб'єкта легітимації – доведення (демонстрація) суспільству своєї спроможності бути незалежним, об'єктивним і кваліфікованим арбітром у правових конфліктах, формування суспільної довіри до своїх інститутів. Автор виходить з того, що основне очікування соціуму від судової влади – це встановлення справедливості в суспільно-правових відносинах. Саме на досягнення впевненості суспільства у спроможності судової влади встановити режим справедливості й націлена вся діяльність (стратегія

розвитку) судової влади. Пропонується виокремлювати 2 групи чинників, що можуть бути використані судовою владою у процесі легітимації, – організаційні і процесуальні. До організаційних чинників легітимації судової влади належать забезпечувальні механізми ефективної реалізації права громадян на справедливий суд. Ідеться про внутрішні ресурси цієї влади, не пов'язані з процесом відправлення правосуддя. До процесуальних чинників легітимації судової влади відносяться механізми забезпечення постановлення справедливих судових рішень. Відповідні механізми постановлення справедливого судового рішення опрацьовані практикою Європейського суду з прав людини, з яких найбільш перспективним внутрішнім (процесуальним) ресурсом легітимації судової влади, що потребує вдосконалення вітчизняною судовою системою, автором видиться саме забезпечення стабільності й одностайності судової практики в питаннях розв'язання подібних правових спорів.

Розділ 3 «Шляхи підвищення легітимності судової влади в Україні» містить 3 підрозділи.

У підрозділі 3.1. «*Організаційно-правові засади протидії корупції в судовій владі*» наголошено, що одним з найсерйозніших делегітимаційних чинників, що підривають авторитет судової влади й суспільну довіру до неї, є корупція, яка останнім часом набула ознак системного явища. Це зумовлює нагальну потребу застосування таких же за масштабом системних засобів протидії їй, які можуть розглядатися як інструменти легітимації судової влади. Автором виокремлено та проаналізовано об'єктивні і суб'єктивні чинники, що детермінують корупційні процеси в судових органах. Перші пов'язані з недосконалістю законодавства, що регламентує проходження справи скрізь судову систему. Йдеться про такі правові засади судочинства, як-то: (а) неточність існуючих у законі формулювань, зумовлених недосконалістю законодавчої техніки, що, у свою чергу, створює передумови неоднозначності підходів до їх системного тлумачення й до різного використання оціночних понять; (б) брак єдиних стандартів правової технології забезпечення якості судових рішень; допустимість дискреційних повноважень, непрозорість механізму прийняття певних процесуальних рішень і вчинення процесуальних дій; (в) недоліки в організації діловодства в суді в питаннях розподілу справ між суддями, направлення рішень до Єдиного державного реєстру судових рішень, а також вжиття інших організаційних заходів; (г) недоліки правової регламентації статусу суддів і працівників суду, особливо стосовно зобов'язань суддів щорічно подавати для оприлюднення декларації про

майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру.

Суб'єктивні чинники, що детермінують корупційні процеси в судовій владі, пов'язуються з низьким рівнем професійної культури загалом і правової, зокрема, з правосвідомістю носіїв владних повноважень – суддів, а також працівників апарату суду. У цьому аспекті ключовою засадою протидії корупції вбачається оптимальна кадрова політика в суді, а саме: (а) впровадження ефективного оцінювання наявних професійних якостей у кандидата на ту чи іншу посаду в суді з висновком про можливість учинення ним корупційного правопорушення чи схильність до цього; (б) використання ефективного внутрішньосистемного й зовнішнього контролю за професійністю діючих кадрів; (в) втілення в життя відповідних стандартів професійної поведінки; (г) наявність дієвої системи підвищення кваліфікації (професійної якості) суддів і працівників суду та ін.

На підставі виявлення й дослідження основних чинників, детермінуючих корупційні процеси в судовій владі, автор доходить до висновку про доцільність розроблення й запровадження у практику функціонування судової влади антикорупційних стандартів як єдиних для відокремленої сфери правового регулювання гарантій, обмежень чи заборон, що забезпечують попередження або зменшення впливу корупції на функціонування судового корпусу.

Підрозділ 3.2. «Організаційно-правові засади оптимізації соціального контролю за якістю судових рішень» присвячено одному із найвпливовіших заходів в механізмі легітимації судової влади -- забезпечення її прозорості й відкритості (транспарентності), зокрема як процесу прийняття рішень, так і його фактичного результату – судових рішень. Аналіз правового регулювання і практики, що склалася в зазначеній царині надав автору можливості сформулювати низку рекомендацій, спрямованих на вдосконалення організаційно-правових засад реалізації права кожної особи на доступ до судових рішень. Зокрема пропонується 2 можливих шляхи: (а) реформаційний, що полягає в оновленні відповідної нормативно-правової бази з метою забезпечення права кожної особи на доступ до судового рішення, в усуненні колізії правових норм, удосконаленні організаційно-правових засад формування й користування Єдиним державним реєстром судових рішень для підвищення ефективності в досягненні мети його утворення, і (б) трансформаційний, суть якого – видозміна діючої концепції відкритості судової влади й умов реалізації права кожного на доступ до судових рішень.

Підрозділ 3.3. «Організаційно-правові засади оптимізації

соціального контролю за якістю суддівського корпусу» присвячено ще одному напрямку підсилення легітимності судової влади, зокрема шляхом підвищення професійної якості її носіїв – суддів. Аргументується, що суспільний контроль за суддями як носіями судової влади може бути обмеженим (наприклад, здійснюють лише сторони та учасники судового процесу при оскарженні дій (до Вищої кваліфікаційної комісії суддів чи Вищої ради юстиції) та рішень (до вищестоящої судової інстанції) судді) або загальним – круг суб'єктів такого контролю є необмеженим (наприклад, будь-яка особа може отримати доступ до судових рішень через мережу Інтернет чи звернутися зі скаргою до уповноважених органів з наданням фактів неналежної поведінки судді). Найбільшу перспективу в плані забезпечення легітимності судової влади, на думку автора, має загальний вид соціального контролю. Саме розробленню нових і удосконаленню існуючих механізмів загального соціального контролю, як на стадії добору суддівських кадрів, так і за професійними суддями, має надаватися пріоритет при опрацюванні системних заходів легітимації судової влади.

В роботі аналізуються декілька варіантів організаційно-правових заходів у плані оптимізації соціального контролю на стадії добору кандидатів на посади суддів, а саме: (1) запровадити інститут мирової юстиції й допустити громадян – членів певної територіальної громади обирати мирового суддю; (2) більш широко залучати суспільство до структури органів, які здійснюють профдобр суддів, – Вищої кваліфікаційної комісії суддів України й Вищої ради юстиції.

Щодо соціального контролю за відповідністю судді займаній посаді, пропонується створити єдиний орган, уповноважений розглядати скарги на дії чи бездіяльність суддів, – Дисциплінарний суд України, в якому на публічних і змагальних засадах судді могли б відстоювати свою професійну честь чи репутацію.

ВИСНОВКИ

У результаті проведення наукових пошуків здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано вирішення завдання, що полягає в розробці концептуальних положень щодо поняття й сутності легітимності судової влади, механізмів її легітимації і на цій підставі виокремити основні делегітимаційні чинники й запропонувати технології легітимації цієї гілки влади в Україні. Одержані напрацювання можуть мати суттєвий вклад в розвиток теорії судової влади та стати

методологічним підґрунтям системних заходів судової реформи в контексті підвищення легітимності судової влади в Україні з одночасним виключенням або зменшення проявів делегітимаційних чинників у судовій владі шляхом вдосконалення чинного законодавства. Головним теоретичним і прикладним надбанням роботи послужили нижченаведені висновки:

1. Легітимність судової влади – це рівень раціонально-правового обґрунтування й морально-психологічного сприйняття судової влади громадянами, визнання її права впливати на соціально-правові процеси, згода й готовність їй підпорядковуватись.

2. Легітимність судової влади є результатом певного консенсусу: з одного боку, суспільство визнає її правомочність вирішувати правові конфлікти й виносити обов'язкові для виконання членами соціуму судові рішення, а з другого – судова влада гарантує умови для легального способу захисту прав і свобод людини, а за необхідності – використовувати механізм державного примусу для забезпечення захисту або відновлення порушеного права людини.

3. Змістовними елементами легітимності судової влади виступають її легальність, справедливість і доцільність функціонування, а також добровільна згода громадян на її визнання й підкорення її владним наказам.

4. Ознаками легітимності судової влади є: (а) стабільність її інституційної форми й системи її органів; (б) успішність (ефективність) функціонування судової влади; (в) універсальність її юрисдикції; (г) добровільне виконання судових рішень, тобто мінімізація застосування механізмів державного примусу; (д) визнання вітчизняних інститутів судової влади світовим співтовариством та ін.

5. Функціями легітимності судової влади є забезпечення: (а) згоди більшості членів суспільства з її політикою; (б) довіри до неї широкого загалу; (в) обґрунтованості і доцільності її існування (її інститутів, механізмів, рішень тощо); (г) підкорення судовим рішенням; (д) участі суспільства в організації й функціонуванні судової влади; (е) впливу судової влади на зміст суспільно-правових відносин; (д) авторитету судової влади як виду державної влади.

6. Легітимність судової влади як стан досягається шляхом легітимацією – сукупністю процедур і засобів, спрямованих на виправдання спроможності цієї влади впливати на суспільно-правові відносини шляхом упорядкування тих із них, які відхилилися від усталеного їх правового стану, або якщо бракує практики їх правового врегулювання на підставі аналогії права чи аналогії закону,

запропонувати шлях розв'язання колізії, що виникла. Процес легітимації судової влади неможливий без його узгодження з соціально-культурними домінантами конкретного суспільства.

7. Ключовими елементами процесу легітимації виступають: її суб'єкт, об'єкт, засоби, методи, ресурси і виконавці. У своїй єдності всі вони утворюють чинники легітимації судової влади, які можна розділити на 2 групи: зовнішні (суб'єктами легітимації виступають держава й суспільство) та внутрішні (суб'єктом легітимації виступає сама судова влада). Єдність цілей, засобів, ресурсів і виконавців кожної з груп визначає певну модель легітимності.

8. Основними чинниками делегітимації судової влади в Україні є корупція в системі органів судової влади й недосконалість механізмів соціального контролю у сфері її організації та функціонування. Тому певний позитивний вплив на підвищення легітимності судової влади в Україні матиме запровадження антикорупційних стандартів в її організації та функціонуванні, а також удосконалення механізмів соціального контролю за судовими рішеннями і професійною якістю суддівських кадрів.

9. Антикорупційні стандарти у сфері організації й функціонування судової влади – це єдині для всієї досліджуваної сфери правового регулювання гарантії, обмеження й заборони, що забезпечують попередження або зменшення впливу корупції на функціонування судової влади. Ключовими питаннями при розробленні антикорупційних стандартів судової влади повинні стати: (а) статус судді (кваліфікація і спосіб добору і призначення на посаду, строк перебування на ній, можливості для кар'єрного зростання); (б) рівень фінансового забезпечення функціонування судів (гарантії їх належного і своєчасного фінансування, індексація і паритетність при розподілі фінансових ресурсів між гілками влади, недопущення одностороннього впливу виконавчої влади при формуванні бюджетного запиту на потреби судової влади, підвищення якості умов роботи для працівників апарату суду); (в) належна правова регламентація (удосконалення механізмів притягнення судді до юридичної відповідальності за вчинення корупційного діяння, мінімізація суддівського угляду й дискреційних повноважень, стандарти якості процесуальних рішень суду); (г) ефективний соціальний контроль (покращення роботи Єдиного державного реєстру судових рішень, удосконалення правового статусу представників народу при здійсненні судочинства тощо); (д) організація роботи суду (рівномірність та оптимальність навантаження на суддів, оптимізація системи роботи зі справами, документообігом у суді, спрощення процедури звернення до

суду, універсалізація юрисдикції суду тощо).

10. З метою удосконалення механізму соціального контролю за якістю судових рішень пропонуються 2 шляхи: (а) реформаційний, що полягає в оновленні відповідної нормативно-правової бази щодо забезпечення права кожної особи на доступ до судового рішення, усуненні колізії правових норм, в покращанні організаційно-правових засад формування й користування Єдиним державним реєстром судових рішень тощо і (б) трансформаційний, що полягає у видозміні діючої концепції відкритості судової влади й умов реалізації права кожної особи на доступ до судових рішень.

11. Суспільний контроль за професійною відповідністю суддів повинен бути системним і діяти як на стадії добору кандидатів на посади суддів (зокрема, шляхом запровадження мирової юстиції), так і в процесі діяльності призначених суддів (зокрема, шляхом або збільшення представництва членів суспільства в органах, що здійснюють дисциплінарне провадження стосовно суддів, або у складі спеціально утвореного Дисциплінарного суду як єдиного органу, компетентного розглядати всі питання щодо притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності).

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Гладій С.В. Ознаки і функції легітимності в контексті функціонування судової влади // Проблеми законності – 2013. – № 122. – С. 259–266.
2. Гладій С.В. Форми легітимації судової влади // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2013. – № 3 (64). – С. 151–159.
3. Гладій С.В. До питання запобігання корупції в судовій сфері // Науковий вісник ужгородського національного університету. Серія Право. – 2014. – Вип.28. – Том 3. – С. 144–147.
4. Гладій С.В. Удосконалення суспільного контролю за професійною якістю суддів // Форум права – 2014. – № 3. – С. 63–68.
5. Гладій С.В. Суспільство як суб'єкт легітимації судової влади // Актуальні проблеми держави і права – 2014. – № 74. – С. 303–309.
6. Гладій С.В. К вопросу о механизме легитимации судебной власти // *Legea si Viata*. – August, 2014. – С. 36–40.
7. Гладій С.В. Теоретические и практические проблемы легитимации судебной власти в Украине // Современные проблемы

судоустройства и организации судебной деятельности в Российской Федерации: Материалы Международной научно-практической конференции (Екатеринбург, 12-13 апреля 2012 г.) – Екатеринбург: Изд. дом «Уральская государственная юридическая академия», 2013. – Часть 1. – С. 99–103.

8. Гладій С.В. Напрями усунення корупційних ризиків в судовій системі як захід підвищення довіри до суду // Правові та інституційні механізми протидії корупційним правопорушенням: матеріали наук.-практ. семінару, 20 квіт. 2012 р./ НАПрН України, НДІ вивч. проб. злочинності ім. акад. В.В. Сташиса. – К.: Ред. журн. «Право України»; Х.: Право, 2013. – С. 84–86.

9. Гладій С.В. Правова природа легітимності судової влади // Актуальні проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства й удосконалення діяльності судових і правоохоронних органів України: матеріали міжнарод. наук.-практ. конф., м. Луганськ, 20 квітн. 2012 р. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. – С. 472–475.

10. Гладій С.В. Легітимність як вихідна ознака судової влади // Правова система України в умовах державних реформаційних процесів сьогодення: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Ужгород, 26-27 жовтня 2012 р. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2012. – С. 229–230.

11. Гладій С.В. Зміст ознак легітимності як фундаментальної властивості судової влади // Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 18-19 січня 2013 р. – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2013. – Ч. 1. – С. 11–12.

АНОТАЦІЯ

Гладій С.В. Легітимність судової влади. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура. – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого Міністерства освіти і науки України. – Харків, 2014.

Зміст та результати дисертаційного дослідження формують концептуальні положення легітимності судової влади. В роботі сформульовано поняття легітимності судової влади, її ознаки та функції, визначені основні змістовні елементи та проаналізовано їх зміст. Автор

доходить до висновку, що легітимність є результатом певного консенсусу: з одного боку, суспільство та держава визнає правомочність судової влади вирішувати правові конфлікти й виносити обов'язкові для виконання судові рішення, а з другого – судова влада гарантує умови для легального способу захисту права.

Досліджено процес набуття легітимності судової влади, ключовими елементами якого визначено суб'єкт, об'єкт, засоби, методи, ресурси і виконавці, які у своїй єдності характеризують певну модель легітимності судової влади. В роботі названі основні делегітимаційні чинники сучасної судової влади в Україні, до яких віднесено корупцію в системі органів судової влади й недосконалість механізмів соціального контролю у сфері її організації та функціонування. Формулюються пропозиції з підвищення легітимності судової влади в Україні, зокрема шляхом запровадження антикорупційних стандартів в її організації та функціонуванні, а також удосконалення механізмів соціального контролю за судовими рішеннями і професійною якістю суддівських кадрів.

Ключові слова: суд, судова влада, легітимність, легітимація, ресурси легітимації, чинники делегітимації, суспільний контроль.

АННОТАЦІЯ

Гладий С.В. Легитимность судебной власти. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.10 – судостроительство; прокуратура и адвокатура. – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого Министерства образования и науки Украины. – Харьков, 2014.

Диссертация посвящена изучению теоретических и практических проблем легитимности судебной власти. Рассмотрены общетеоретические вопросы понятия и сущности легитимности судебной власти, охарактеризованы основные содержательные элементы. Легитимность судебной власти определяется как уровень рационально-правового обоснования и морально-психологического восприятия судебной власти гражданами, признания её права управлять социально-правовыми процессами, согласие и готовность ей подчиняться. То есть легитимность есть результат определенного консенсуса между судебной властью и социумом: первая гарантирует надлежащие условия для реализации права на судебную защиту, а общество – признает

полномочие суда выступать арбитром в правовом споре, его авторитет и соглашается подчиняться его предписаниям, изложенным в судебном решении. В содержание легитимности судебной власти входят такие элементы, как легальность, справедливость, целесообразность функционирования, признание гражданами и добровольность исполнения судебных решений.

Особое внимание уделено исследованию процесса легитимации судебной власти, системно проанализированы его объекты и субъекты, ресурсы, способы и исполнители, что в совокупности дало возможность определить факторы легитимации. Выделены и системно проанализированы внешние факторы легитимации судебной власти, основными субъектами которых являются государство и общество, и внутренние факторы, основными субъектами которых выступают органы судебной власти. Основными государственными механизмами легитимации судебной власти названы: (а) определение сферы юрисдикции судебной власти; (б) надлежащее обеспечение условий для её функционирования; (в) государственные гарантии исполнения судебных решений. Основными социальными механизмами легитимации судебной власти названы: (а) участие в процедуре формирования судейского корпуса; (б) участие в процессе осуществления судопроизводства; (в) общественный контроль за качеством судебного решения. Судебные механизмы легитимации делятся на: (а) организационные (гарантируют эффективную реализацию права граждан на справедливый суд) и (б) процессуальные (гарантируют условия для вынесения справедливых судебных решений).

Выделены основные факторы делегитимации судебной власти в современной Украине. К ним отнесены коррупция в судебной системе и несовершенство механизмов социального контроля в сфере организации и функционирования судебной власти. Формулируются конкретные предложения относительно повышения легитимности судебной власти в Украине, в частности путем разработки антикоррупционных стандартов судебной деятельности и усовершенствования механизмов социального контроля как за судебными решениями, так и профессионализмом судей.

Ключевые слова: суд, судебная власть, легитимность, легитимация, факторы делегитимации, коррупция в судебной системе, социальный контроль.

Gladiy S.V. The legitimacy of department judicial. – On the right of a manuscript.

Thesis for scientific degree of the Candidate of Legal Sciences in speciality 12.00.10 – the judiciary, prosecution and advocacy. – Yaroslav the Wise National Law University of the Ministry of Education and Science. – Kharkiv, 2014.

The contents and results of dissertation research formulate conceptual positions of legitimacy of department judicial. The concept of legitimacy of department judicial, its sign and functions certain basic rich in content elements in-process is set forth and their maintenance are analyzed. An author comes to the conclusion, that legitimacy is the result of certain consensus : from one side, society and state acknowledge the competence of department judicial to settle legal conflicts and take away to the duty for implementation court decisions, and from the second – a department judicial guarantees terms for the legal method of defense of right.

The process of acquisition of legitimacy of department judicial, by the key elements of that certainly subject, object, facilities, methods, resources and performers that in the unity characterize the certain model of legitimacy of department judicial is investigational. The basic illegitimacy factors of modern department judicial are in-process adopted in Ukraine, to that a corruption in the system of judicial government bodies and imperfection of mechanisms of social control are attributed in the field of its organization and functioning. Suggestions are formulated from the increase of legitimacy of department judicial in Ukraine, in particular by the input of anticorruption standards in its organization and functioning, and also improvement of mechanisms of social control after court decisions and professional quality of judge shots.

Keywords: court, department judicial, legitimacy, legitimacy, resources of legitimation, factors of illegitimacy, public inspection.

Відповідальний за випуск
док. юрид. наук, проф.
Л. М. Москвич

Підписано до друку 20.04.2015 р. Формат 60x90/16
Папір офсетний. Віддруковано на ризографі.
Умовн. друк. арк. 0,7. Облік. вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 1199

Друкарня
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.